

## AVGUSTINOVA FILOZOFIJA

Arhe XV, 29/2018  
UDK 1 Augustinus : 32  
Originalni naučni rad  
Original Scientific Article

MILENKO A. PEROVIĆ<sup>1</sup>

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

### AVGUSTINOVO SHVATANJE POLITIKE

**Sažetak:** Autor razmatra pitanje o Avgustinovom poimanju politike razumijevanjem rascjepa političke refleksije u cjelini njegovog filozofskog i teološkog učenja na teorijske generalizacije real-političkog iskustva te teologiziranje toga iskustva prema uzusima, s jedne strane, izvorne paulinske hrišćanske doktrine te, s druge strane, prema zahtjevima za etabliranjem hrišćanske crkve u svijetu postojećih političkih i povijesnih činilaca.

**Ključne riječi:** Aurelije Avgustin, politika, država, povijest

Vertikalna stratifikacija svijeta života svoju je prvu hrišćansku teološko-filozofsku refleksiju zadobila u patrističkoj literaturi, osobito u djelu *O državi božjoj* Aurelija Avgustina (354-430). Ovo je djelo nastalo na razmeđu epoha, u vremenu etabliranja hrišćanstva u rimski duhovni i povijesni korpus te propadanja rimskog društva pod udarima unutrašnjih sukoba i nasrtaja varvarskih plemena. Avgustin je sebi postavio zadatak da sistematizira i odbrani hrišćansku vjersku doktrinu racionalnim sredstvima. Na tom je misaonom putu rješavao nekoliko konkretnih zadataka. Nastojao je dokazati supremaciju nastajuće hrišćanske nad paganskom civilizacijom. Htio je doktrinarno razviti epohalno važni biblijski nagovještaj ideje otvaranja vremena i pokazati ga kao temelj judeohrišćanskog principa. Dramu povijesti pokušao je pokazati u njenoj temporalnoj trodimenzionalnosti. U osnovi joj je shvatanje da vrijeme nije beskonačni kružni proces, nego da teče kao progresirajuća vremenitost svijeta i čovjekove egzistencije u njemu. Avgustin je razvio ideju o dva plana konkretne povijesne egzistencije čovjeka. Vodila ga je u tome svrha odbrane društvene vrijednosti hrišćanstva.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> E-mail adresa autora: perovic@ff.uns.ac.rs

<sup>2</sup> Vidi: Volker Henning Drecoll (Hrsg.), *Augustin-Handbuch*; Mohr Siebeck, Tübingen

(1) Misaoni zadatak dokazivanja superiornosti hrišćanske nad paganskom civilizacijom Avgustina je vodio prema postulaciji odbrane ideje o vertikalnom rascjepu transcendentnog i svjetovnog. Ova je ideja trebalo da bude podržana analizom fakticiteta praktičko-povijesnog života hristijaniziranog Rima.<sup>3</sup> Budući da se u ideji o ovom rascjepu implicira obezvrjeđivanje svjetovnog u odnosu na transcendentni svijet, Avgustin je htio preduprijeti zaključke kojima bi se hrišćanstvu pripisala krivica zbog toga što se u ovom vremenu događa razaranje duhovnih i političkih temelja Rimske imperije i samih osnova rimske egzistencije. On nalazi niz argumenata u odbranu hrišćanstva. Zla sudbina koja je zadesila Imperiju nije zavisila od hrišćanstva, jer sva je povijest ispunjena zlom. Kult paganskih bogova nije mogao obezbijediti blagostanje društva, jer rimskoj *virtus* je nedostajala „prava pobožnost prema pravom bogu“. *Virtus* je omogućila veličinu i slavu zemaljske države, ali nije mogla dati moralnu snagu koja prevazilazi ovostranost.

(2) Ontološko-teološki okvir ovoga zadatka određen je kod Avgustina pitanjem o pojmovima boga i čovjeka te njihovom uzajamnom odnosu. Slijedeći izvornu hrišćansku doktrinu, boga smatra transcendentnim, supranaturalnim. Čovjek i priroda njegovo su djelo te zavise od svoga tvorca. Avgustin boga ne shvata kao jedinstvo svega bića ni kao bezlično biće (Apsolut) – kao u neoplatonizmu – nego kao ličnost koja je sve stvorila te u stvorenom postavlja poredak zakona prirode. Čovjeka bog stvara kao slobodno biće. Grešnim padom Adama i Eve čovjek bira zlo. Izvorna grešnost čovjeka koja se proteže nasljedno na ljudski rod implicira da su sve njegove političke, socijalne, državne i pravne institucije sredstva te grešnosti. Ljudska priroda izvorno je korumpirana te u sebi nosi nasljedni grijeh i neizbježnost smrti. Njegova se sloboda tako preokreće u neslobodu i potpunu zavisnost od milosti božje u pogledu spasenja od zla, grijeha i strašnog suda. Iskupljujuća žrtva Hristova otvara ljudima perspektivu spasenja.<sup>4</sup>

(3) U vremenu povijesnog sutona Rima u paganskim, ali i u nekim hrišćanskim duhovnim krugovima otvoreno je pitanje o krivici hrišćanstva za potkopavanje temelja na kojima je Rim počivao hiljadu godina. Alarihova vizigotska pohara (410. godine)<sup>5</sup> pokazala je neminovnost propasti Rima. Pomenuto pitanja bilo je „probni kamen“ za univerzalističke projekcije nove religije. Prema njemu je mjerena socijalna, moralna i duhovna vrijednost hri-

---

2007; Cornelius Mayer u. a. (Hrsg.), *Augustinus-Lexikon*. Bd. 1 ff., Schwabe, Basel 1994.

<sup>3</sup> Майоров Г. Г. *Формирование средневековой философии. Латинская патристика*, Москва, Мысль, 1979. — С. 181—340.

<sup>4</sup> Kurt Flasch, *Augustin. Einführung in sein Denken*, F. Reclam, Stuttgart 2003.

<sup>5</sup> Alarih (got. Alareiks), vizigotski kralj (395-410) kao prvi germanski vođa osvojio je Rim i ubrzao propast Zapadnog rimskog carstva (Imperium Romanum Occidentale).

šćanstva uopšte, posebno, mogućnost da društvo bude uređeno na hrišćanskim principima. Kritika s paganskih pozicija – iz kulturnih krugova koji su baštini- li helensku ili rimsku politeističku religiju<sup>6</sup> – bile su usmjerene prema hrišćan- skom vjerovanju u budući život, dogmi o trinitetu, dogmi o inkarnaciji, do- gmi o Hristosovom božanstvu, kao i prema uvjerenjima hrišćanskih apolo- geta u društvenu vrijednost hrišćanstva. Avgustin je postavio odbranu od ovih kritika kao svojevrsnu *teologiju povijesti*. Ona je bazirana na pet osnovnih pi- tanja o povijesnom vremenu: pitanje o bogu kao tvorcu prirode i dariocu mi- losti, pitanje o porijeklu zla i zloupotrebi slobode, pitanje o borbi dobra i zla, pitanje o pobjedi dobra nad zlom i Hristosovom posredništvu te pitanje o ko- načnoj sudbini (eshatologija).

(4) Ideja otvaranja vremena u *dramu povijesti* kod Avgustina iznova osnažuje izvorni biblijski (etički, psihološki i eshatološki) dualizam dobra i zla, tijela i duha te dualizam pravednih i nepravednih u ideji o dvije drža- ve. Pod njim se ne misli na manihejski metafizički dualizam, nego na „profil kosmičke, svezremenske, putničke, eshatološke, duhovne vizije povijesti“.<sup>7</sup> Avgustin promišlja jednu „kosmičku vizija spasenja“. Ona se oslanja na nje- govo učenje o milosti, predestinaciji i eshatologiji, kao i učenje o božjoj *civi- tas* koja ima svezremensku egzistenciju. Ovu teološku konstrukciju Avgustin koristi da bi odbranio postavku da Rim ne propada zbog hrišćanstva, nego je njegov pad izraz volje Božje zbog toga što je Rim bio utemeljen na nepravdi. Njegov je pad zakonomjeran kao ispunjenje Božje volje, jer on nije bio božja država, nego država zasnovana na ljudskom grijehu.<sup>8</sup>

(5) Stanovište apologije hrišćansta navodi Avgustina da se u poimanju države, politike, prava, pravednosti etc. misaono kreće tako što mijenja strate- gijske planove mišljenja. S jedne strane, ovi pojmovi se promišljaju real-po- litički, s druge strane daje im se religijsko supra-političko značenje. Njegova ideja o dvije države izvorno potiče od Platonove ideje da u svakom polisu u biti postoje dva polisa (polis bogatih i polis siromašnih), stoičke ideje o dva polisa (zbijski polis i svjetski polis) te manihejske ideje o sukobu božanskog i đavolskog načela. Ove podsticaje Avgustin stavlja o okvir hrišćanske doktrine i dolazi do stava da se ljudski rod oduvijek dijelio na one koji žive „po čovje-

<sup>6</sup> Paganstvo (lat. *paganus, pagani*; od *pagus*, selo, mjesto) je termin, nastao u IV stoljeću, kojim su hrišćani i Jevreji imenovali pripadnike politeističkih religija. Dok se u to vrijeme hri- šćanstvo širilo najprije po gradovima, u selima (*pagi*) održavale su se još stare politeističke re- ligije.

<sup>7</sup> Avgustin, *O državi božjoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982; Uvodni tekst: Agostino Trape, *Teologija*, str. XXV;

<sup>8</sup> Wilhelm Geerlings, *Augustinus – Leben und Werk. Eine bibliographische Einführung*, Pa- norama, Paderborn 2002.

ku“ i „po Bogu“. Simbolički ih imenuje kao dva grada ili dvije države, tj. dvije zajednice ljudi. Jednoj je predodređeno vječno carevanje s Bogom, drugoj vječna kazna s đavolom. U svoj raznolikosti naroda koji su živjeli i žive „po posebnim uređenjima i običajima“ uvijek je postojalo „ne više od dva roda ljudske zajednice“, dva grada sačinjena od ljudi koji su živjeli po tijelu ili po duhu. Dvije „države“ razdijelile su se u Kainu i Avelju i prolaze kroz vrijeme do svog svršetka. Njihovu borbu on tumači kao borbu dvije neprijateljske države – one koju čine privrženici zemnoga, neprijatelji Božji (*civitas terrena*, *civitas diaboli*) i države božje (*Civitas Dei*). Zemaljska država počiva na ljudskom samoljublju i predstavlja apsolutno zlo. Božja država počiva na ljubavi Božjoj te je apsolutno dobro. Prvu čine nevjernici, drugu vjernici. Avgustinova vodeća ideja o dvije države izvorno je trans-politička, pa je nije moguće tumačiti ni kao ideju o odnosu crkve i svjetovne države. U njezinoj je osnovi eshatološka nada koja je prisutna u sadašnjem čovječanstvu, nada u carstvo božje na svom putu. Smisao i ozbiljenje ove nade nalazi u onostranosti vječnosti, a ne u vremenitosti. Država božja nije u apokatastazi (*ἀποκατάστασις*, povratak u prvobitno stanje).<sup>9</sup> Nije u vječnom vraćanju niti se može milenaristički zasnovati.<sup>10</sup> Država božja je u sadašnjosti i u budućnosti, u provizornosti i definitivnosti. Odnos *civitas Dei* i *civitas terrena* (zemne države) odnos je dvije sile koje djeluju u povijesti, odnos dobra i zla.

(6) Na temelju prvobitnog grijeha se i grešnost zemaljske države objektivira kao vlast „čovjeka nad čovjekom“, postojanju odnosa vladanja i potčinjavanja, gospodstva i ropstva. To čini „prirodni poredak“ ljudskog života. U njega spada i ropstvo. Ono ne nastaje po Božjoj pravdi, nego zbog izvornog ljudskog grijeha. Takav će poredak trajati do drugog dolaska Hristovog kada će biti uspostavljeno „carstvo nebesko“. Do ispunjenja vremena, Avgustin razvija instrumentaliziranu apologiju postojećeg političkog poretka. Njegov je kriterijum krajnje pragmatički, jer politički poredak prosuđuje po tome da li je pozitivno ili negativno nastrojen prema hrišćanskoj religiji i crkvi. Svoj pragmatički stav diže do nivoa doktrinarne pozicije prema kojoj se tumači da u zemaljskoj državi postoje dva oblika. Jedan predstavlja njenu stvarnost, a dru-

<sup>9</sup> Apokatastasis je teološki pojam u značenju ponovnog uspostavljanja svega, s čim se izjednačava ideja o opštem spasenju. Prvi se put spominje u jevanđeljima: „Ilija će doći najprije i urediti sve (*ἀποκαταστήσει*)“ (Mt. 17.11). Na njoj Origen gradi ideju „kosmičkog optimizma“ o kraju povijesti kada se ponovo uspostavlja prvobitno stanje s opštim spasenjem.

<sup>10</sup> Milenarizam (lat. mille, hiljada, millennium, era) ili hilijizam (grč. χιλιάς, hiljada) je teološki pojam hrišćanske eshatologije o „periodu pobjede Božje pravde na Zemlji“, u kojoj će Hristos i hrišćani vladati svijetom tokom 1000 godina. Poslije toga će nastati Strašni sud, kraj povijesti i uspostavljanje budućeg vječnog stanja, pod novim nebom na novoj Zemlji“ (Otkr. 21.1). U osnovi ovoga shvatanja je „maštanje naroda o zemaljskoj pravednosti i otklanjanju društvenog zla“. Kroz povijest hrišćanstva, milenarizam je često korišćen u političke svrhe.

gi uz pomoć te stvarnosti služi za nagovještavanje nebeske države. Samo vrлина koja se uliva u ljubav prema bogu može dati osnovu hrišćanske dobre države. Hrišćanska je vrлина usmjerena eshatološki. No, ona nije protiv ovozemaljske države, posebice ako smjera da se u njoj etablira. Iako je Rim njegovog vremena postao hristijaniziranom državom, Avgustin ne izjednačava hrišćansku zajednicu i državu niti crkvu s državom Božjom. On slijedi svoga učitelja Ambrozija Milanskog u ideji o supremaciji Crkve nad državom. Na njegov stav dijelom utiče politička realnost vremena u kome je Crkva još uvijek svojevrsna zarobljenica države. U tom vremenu, Crkva još mora trpjeti vlast zakona, a u isto vrijeme priznaje pravo države da podržava Crkvu i poziva je da joj pomogne u borbi protiv jeretika i suparničkih religija. Hrišćani su obavezni na lojalnost hrišćanskim vladarima, a Crkva na propovijedanje vrline i „bratstva“.

Naznačene postavke ne sugeriraju da je kod Avgustina na djelu „političko učenje“ ili „učenje o državi“. Ne postulira on ni pojam politike u emfatičkom smislu. Avgustin nastoji filozofsko-teološkim argumentima razviti duh nove hrišćanske običajnosti, ali na posve novoj svjetonazornoj i religijskoj osi.<sup>11</sup> Umjesto antičke *horizontale* optimističko-umskog gledanja na mogućnost umnog vođenja djelanja, društva i države, postavlja *vertikalnu* koja je sačinjena od trostruke potrebe svakog čovjeka: *biti, spoznavati, ljubiti*. Ona vrhuni u ideji boga. Avgustin boga shvata kao tvorca univerzuma (*causa constitute universitatis*), izvora spoznaje (*lux percipiendae veritatis*) i izvora blaženstva (*fons vivende felicitatis*) te poretka življenja (*ordo vivendi*). Ove ideje Avgustinu omogućavaju pristup korišćenju baštine platoničke podjele filozofije. Za razliku od platoničara, Avgustin koncipira etiku tako da ona uvlači u sebe cjelinu praktičke filozofije. Po njemu, istina svakog djelanja je moralno djelanje. Istaknutost moralnog djelanja izvire iz ljudske potrebe za blaženstvom, ali i iz određenja boga kao „darovatelja blaženstva“ (*beatitudinis largitorem*) i životnog poretka (*ordo vivendi*). Element blaženstva je savršeni mir građana nebeske države, moguć u određenoj mjeri i u ovom životu. Bog je cilj življenja i put prema tom cilju, ali time čovjek nije oslobođen brige za dobro uređeni moralni život u ovom svijetu.

Na temelju ovih ideja postaje razumljivim Avgustinovo poimanje *politike* kao umijeća vezanog za zajednicu (*ars circa corpus*). Ona je umijeće svojstveno čovjeku i odnosi se na zemaljska dobra. Zbog toga politika mora imati nisku vrijednost. Sagledana iz ugla mudrosti (*sapientia*), politika je neznanje (*ignorantia*). Takvoga se neznanja duša u vlastitoj vrlini (virtus) mora

<sup>11</sup> Franz Offergelt, *Die Staatslehre des Hl. Augustinus nach seinen sämtlichen Werken*, Hanstein, 1914; Bruno Wendorff, *Die Staatslehre des Aurelius Augustinus nach „De civitate Dei.“* Noske, 1926.

moći osloboditi. Avgustin, dakako, ne postavlja neku „satanološku“ teoriju o politici, jer o njoj ne sudi kao o djelu „kneza tame“. Naprotiv, pokazuje smisao za realije politike te se u izvjesnom smislu može smatrati dalekim pretečom Makijavelija. Istina, njegove analize konkretne politike ne počivaju na tematskom tomističkom *modus tractandi*. Avgustin smatra da osnovni sadržaj politike čine čast (*honor*), pohvale (*laudes*) i slava u narodu (*gloria popularis*), ali i ono što je uzvišenije – *sloboda* i *osećaj za domovinu*. Sva su ova dobra zemna i izvanjska pa je i politika nešto vremensko i prolazno. Zato je ona određena da nestane. Dok ne nestane, ona će pripadati „starom čovjeku, izvanjskom i zemnom“, što je čini potrebnom na zemlji. Ova postavka ipak ne daje za pravo istraživačima – V. Jeger je najznačajniji među njima<sup>12</sup> – koji glavno Avgustinovo djelo smatraju samo „hrišćanski preoblikovanom“ Platonovom *Državom*. Platonova politeja („idealna država“) ne počiva na utopističkoj projekciji, nego na dokučivanju same biti klasičnog helenskog polisa. Njegovo dokučivanje poduprto je kompleksnom strukturom metafizičkih postavki. Kod Avgustina „*civitas terenna*“ – ovozemaljska državna i politička zajednica – potpuno je u svom značaju delegitimirana idejom *civitas Dei*. *Država Božja* (*civitas Dei*) kod Avgustina nije nikakav čisti utopistički obrazac političke *civitas*. Isto tako, Avgustin ne misli na bilo koji način nastaviti antičku diskusiju o najboljem uređenju (*bene ordinata civitas*). Ljudskost čovjeka ne može se ostvariti u političkoj *civitas*, nego samo u „nebeskom Jerusalimu“. Politika za Avgustina nikako ne može biti – kao što je bila za Helene – najviša ljudska svrha. Ona je jedno provizorno stanje zemnoga života. „Zar je važno pod čijom upravom živi čovjek koji će umrijeti, ako ga oni koji vladaju ne prisiljavaju na bezbožna i opaka djela“. <sup>13</sup> Najviša ljudska svrha usmjerena je na trans-političko građanstvo, na onaj „grad u kome je nama obećano vladati, (koji je) toliko daleko od ovoga (zemnog građanstva) koliko nebo od zemlje“. <sup>14</sup>

Avgustin nije otvorio diskusiju o pitanju teokratije. Tu diskusiju će podstaći tek kasnije „politički avgustinizam“ mnogo kasnije.<sup>15</sup> Avgustinov opis hrišćanskih vladara<sup>16</sup> ne zasniva nikakvu teoriju teokratije. On promišlja vrijeme imperije koja je hristijanizovana, dok potonji avgustinizam promišlja vrijeme etabliranih srednjovjekovnih hrišćanskih carstava, kada su teokratske ambicije već mogle biti posve legitimne. U ovoj stvari im je zajednička samo

<sup>12</sup> Verner Vilhelm Jeger (W. W. Jaeger, 1888-1961) je bio jedan od vodećih klasičnih filologa 20. vijeka. Vidi djelo: *Das frühe Christentum und die griechische Bildung*, Berlin 1963.

<sup>13</sup> Avgustin, *O državi božjoj*, isto, 5, 17;

<sup>14</sup> Isto.

<sup>15</sup> Маррy А. И., *Св. Августин и августинизм*, Москва, 1998.

<sup>16</sup> Avgustin, isto, 5, 24;

stara paulinska postavka *Omnis potestas a Deo!* (Sva je vlast od boga!). Imperijalni Rim svoju je legitimnost izvodio iz političko-socijalne tradicije. Tumačena je ta legitimnost autonomno od religijskih činjenica, ali na specifično rimski providencijalni način, čak i u uslovima hristijanizacije u Avgustinovom vremenu.<sup>17</sup> U zreлом Srednjem vijeku porijeklo i legitimnost političke vlasti izvodiće se iz religijskog poslanja, što će posvjedočivati i praksa pomazanja srednjovjekovnih vladara od strane pape i biskupa. Po smislu, ona je bila potpuno drugačija od stare prakse hrišćanskih molitvi za rimskog imperatora. Ta je praksa za Avgustina prihvatljiva te odlučno odbija Tertulijanovu tezu o nespojivosti političke vlasti i ispovijedanja hrišćanstva. Bog po planu svoje providnosti, misli Avgustin, dodjeljuje vlast (*regnum terrenum*) i pobožnim i bezbožnim vladarima. U cjelini, Avgustinov pogled na politiku u osnovi je ambivalentan. Politiku je shvatio da djelatnost koja je smještena u poredak stvaranja, tako da joj legitimnost dolazi od putničkog položaja čovjeka (*status viae*). No, sama po sebi politika ne može biti element čovjekova obraćanja ni puta prema trajnom miru.

## LITERATURA

- Avgustin, Aurelije, *O državi božjoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982; Uvodni tekst: Agostino Trape, *Teologija*, str. VII-XCVI
- Drecoll, Volker Henning (Hrsg.), *Augustin-Handbuch*; Mohr Siebeck, Tübingen 2007.
- Flasch, Kurt *Augustin. Einführung in sein Denken*, F. Reclam, Stuttgart 2003.
- Geerlings, Wilhelm, *Augustinus – Leben und Werk. Eine bibliographische Einführung*, Panorama, Paderborn 2002.
- Horn, Christoph, *Augustinus*, Beck, München 1995.
- Jaeger, W. W., *Das frühe Christentum und die griechische Bildung*, Berlin 1963.
- Майоров, Г. Г., *Формирование средневековой философии. Латинская патристика*, Москва, Мысль, 1979.
- Марты А. И., *Св. Августин и августинизм*, Москва, 1998.
- Mayer, Cornelius u. a. (Hrsg.), *Augustinus-Lexikon*. Bd. 1 ff., Schwabe, Basel 1994.
- Offergelt, Franz, *Die Staatslehre des Hl. Augustinus nach seinen sämtlichen Werken*, Hanstein, 1914.
- Wendorff, Bruno, *Die Staatslehre des Aurelius Augustinus nach „De civitate Dei.“* Noske, 1926.

<sup>17</sup> Christoph Horn, *Augustinus*, Beck, München 1995.

MILENKO A. PEROVIĆ  
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

## AUGUSTINE'S UNDERSTANDING OF POLITICS

**Abstract:** The author considers the question on Augustine's concept of politics by interpreting the split of political reflection in the whole of Augustine's philosophic and theological doctrine into a theoretic generalisation of a real-political experience and theologisation of that experience according to the customs of the genuine Paulin Christian doctrine on the one hand, and, on the other, according to requirements for the establishment of Christian church in the light of existing political and historical factors.

**Keywords:** Aurelius Augustine, politics, state, history

*Primljeno: 25.02.2018.*

*Prihvaćeno: 14.05.2018.*